

Aan het College van B&W
Leiden

Leiden 2 maart 2021

Betreft: Zienswijze B en W -nummer 21-0029 Nieuwe Verordening fysieke leefomgeving Leiden 2020 door Rinny E Kooi

Geacht College,

Hierbij geef ik mijn zienswijze op het groenbeleid en de bomenverordening B en W -nummer 21-0029; Verordening tot wijziging van de Verordening fysieke leefomgeving Leiden 2020, onderdeel bomen (inclusief Beleidskader met afwegingen voor aanwijzing en bescherming bomen).

In grote lijnen ondersteun ik het ingestuurde pleidooi om de behandeling uit te stellen en belangstellenden en belanghebbenden tijd te geven om de stukken gedegen te bestuderen. Ik denk dat het ook goed is de Gemeenteraad de tijd te geven om de concept verordening en de reacties te wegen in de uiteindelijke beoordeling.

Hoewel de tijd kort is zie ik wel aanleiding een aantal opmerkingen te maken, die voor een gedeelte aansluiten bij het advies van de Leidse Milieuraad en ook bij het behartenswaardig oordeel van de rekenkamer over het Leidsch Bomenfonds. Mijn opmerkingen maak ik als bioloog. Of de verordening voldoen aan de wetgeving laat ik graag toetsen door andere deskundigen.

Groenbeleid

In laat mijn reactie voorafgaan met enkele inleidende opmerkingen. Groen, bomen, struiken en kruiden zijn erg belangrijk voor steden. Prof. Louise Vet (Voorzitter Deltaplan Biodiversiteit in Nederland) zegt hierover in een interview: *"Breid bijvoorbeeld de stadsparken uit, die zijn ontzettend belangrijk voor mensen. Dat heeft ons in coronatijd wel geleerd"* (R. van den Berg, 2020: Bladgoud, de onschatbare waarde van bomen). Deze les kan ook onze stad ter harte nemen. Leiden heeft de ambitie om in 2050 een leefbare en duurzame stad te zijn. Een goed bomenbeleid is daarom een belangrijk onderwerp voor het komen tot een Gemeentelijk Natuurmonument en Duurzaam Leiden 2050.

Duurzaam beleid is ook wat Vet benadrukt met het Deltaplan. Het is daarom belangrijk aan te sluiten bij de in 2014 geformuleerde Rijksnatuurvisie. In dit document wordt onder het kopje 'Natuur midden in de samenleving' opgemerkt dat er bij burgers, bedrijven en maatschappelijke organisaties een groeiend besef

is ontstaan dat we meer in symbiose met de natuur moeten gaan leven. In een eerste discussienotitie van een door Prof. Mr. Pieter van Vollenhoven voorgezeten commissie, getiteld 'Monumenten; inspiratiebron voor natuur?' wordt gesteld dat het maatschappelijk begrip voor en betrokkenheid bij het natuurbeleid minder is geworden. In die notitie wordt tevens gepleit voor het inzetten van meer particuliere middelen, zoals dat in het verleden ook in de monumentenzorg heeft plaatsgevonden.

In een onder leiding van Prof. Mr. Pieter van Vollenhoven ingestelde commissie is een voorstel geformuleerd om te komen tot gemeentelijke natuurmonumenten. Hierin zouden alle Leidse parken moeten worden opgenomen. De gemeente en de inwoners samen zouden samen moeten bouwen aan zo'n gemeentelijk natuurmonument. Het Singelpark met een sterke relatie gemeente en burgers kan in Leiden een eerste aanzet worden voor zo'n gemeentelijk natuurmonument.

De reeds voorgestelde Leidse Groene Hoofdstructuur is een eerste instrument wat hiervoor kan worden gebruikt. Die hoofdstructuur heeft nog aanvulling nodig. Ik noem daarvoor het nieuwe park dat onlangs in de Zeeheldenbuurt is aangelegd. En ook de route Lorentzkade/ Van der Brandelerkade, Van Vollenhovekade/ Roomburgerpark, Meijerskade, Burgravenlaan, Fruinlaan, Zoeterwoudse Singel. Dit laatste is niet nieuw want hierover heb ik al bijna 15 jaar geleden met een vertegenwoordiger van het toenmalige College gesproken. Wellicht zijn er in uw dossier nog stukken hierover te vinden die anno 2021 actueel kunnen zijn!

Groene norm, Groene kaart of vroeger gehanteerde Bomenlijst

Het is mij niet duidelijk of de term Groene norm in de plaats gaat komen van de Groene kaart. Gaat die verdwijnen? Op de Groene kaart staan alle gemeentelijke bomen en groenstructuren, inclusief een groot aantal bijzondere bomen op particuliere grond. Krijgen alle bomen die niet in de Groene norm passen en nog geen 80 jaar oud zijn of een stamomtrek van 250 cm hebben later minder bescherming? Dat lijkt mij niet wenselijk. Ze doen nu ook al mee aan het vastleggen van CO₂.

De vraag is vooral of in de toekomst de bomen die onder de groene norm vallen ook worden opgenomen in een daartoe voor iedereen – ambtenaren en burgers - openbaar en raadpleegbaar bestand. De praktijk met de Groene kaart was soms al lastig, althans, ik heb met de aanmelding van bijzondere bomen of herstel van fouten in de Groene kaart geen goede ervaring. Dus alle redenen om de zaak nu niet meer te verslechteren. De voorgestelde verordening waarin de Groene kaart niet meer voorkomt stelt mij niet gerust.

Bomenlijst

Ik heb kennisgenomen van de diverse criteria om als boom onder de Groene norm te worden opgenomen. Er blijven echter nogal wat vragen over.

De gemeente heeft in het ‘Beleidskader met afwegingen enz. een Register van **Ecologische Bomen** opgesteld. Ik kan mij niets voorstellen bij de woorden Ecologische boom. Beter zou ik zeggen: **Boom met belangrijke ecologische eigenschappen**. Wat is overigens het verschil tussen een ecologische boom en een inheemse boom? Beiden zijn toch aantrekkelijk voor bezoek door insecten, vogels, vleermuizen enz.? Kortom, vragen genoeg die het wellicht raadzaam maken een zuivere terminologie te hanteren.

En de plaats waar een boom staat kan die ecologische eigenschappen toch beïnvloeden? Denk b.v. aan schuilplaatsen voor vogels of een vleermuizenroute. Kan een in Leiden door de mens in Nederland binnengebrachte boom ook een ecologische boom zijn?

Het is mij volledig onduidelijk op welke bron de keuze voor die ecologische bomenlijst is gebaseerd. Is er wel gebruik gemaakt van een bekende en/of wetenschappelijk verantwoorde bron, zoals de regelmatig geactualiseerde rassenlijst (met inheemse soorten) van bomen, uitgegeven door het Ecologisch adviesbureau Maes. Het is hèt in Nederland - door wetenschappers erkende- beste bureau hiervoor. Deze lijst is gebaseerd op de zaad-en Plantgoedwet. Is er gebruik gemaakt van de nieuwe Heukels Flora 2020 door H. Duitstermaat.

Overigens kom ik ook nog een aantal merkwaardige begrippen tegen:

- ‘Inheemse en Europese bomen. Zijn onze inheemse bomen geen Europese bomen?’
- ‘Wat is een ooggetuigenboom? Waar staat die in Leiden?’
- Ecologisch Waardevol Groen = “*Een areaal natuurlijke vegetatie met een oorspronkelijk karakter*”. Wat wordt hiermee bedoeld en komt *natuurlijke vegetatie* wel voor in Leiden?

Een nadere toelichting zou op zijn plaats zijn of beter nog zijn ze te vervangen door begrippen die de lading dekken.

Stamomtrek

In de loop der jaren is in de diverse bomenverordeningen de stamomvang of diameter aan de orde gekomen als criterium om kap toe te staan. Rond 1990 stond in de verordening dat voor een stam met een doorsnee van 10 cm voor de kap een vergunning moest worden aangevraagd, later veranderde dat in 20 cm. Nu is dat tot mijn grote verbazing nu zelfs 14 cm geworden. Ik begrijp dat er een criterium moet worden gebruikt. Maar om daarvoor de stamdiameter of een stamomtrek te gebruiken is wil ik graag ter discussie stellen. Heel vaak heb ik dit al aan de gemeente laten weten.

Bomen verschillen sterk in eigenschappen, er zijn snelle en langzame groeiers. De stam van snelle groeiers als populieren (*Populus*-soorten) of de gewone esdoorn (*Acer pseudoplatanus*) is veel sneller dik dan die van een eik (*Quercus*) of beuk (*Fagus*). Ook beïnvloedt de omgeving en de bodem de groeisnelheid. Ik licht dit toe aan enkele voorbeelden.

Ik heb bomen opgemeten op de officiële hoogte, 1,30 meter hoogte vanaf de grond.

- Een Chinese watercypres (*Metasequoia glytostroboides*), rond 1960, heeft nu al een omtrek van 285 cm en behoort dus nu tot de beschermde bomen. De *Pyrus amvgdaliformis*, op korte afstand van deze boom, ook aangeplant rond 1960 heeft lang niet zo'n dikke stam. Dus niet beschermd??
- Dichtbij mijn huis zijn rond 2000 twee *Ginkgo biloba*'s neergezet. Ik heb de bomen gezien toen ze daar een plaats kregen. Hun onderlinge afstand is ca. 5 meter in nu de stamomtrek 30 en 70 cm. Hun uiterlijk (dikte en hoogte) was gelijk toen de bomen werden geplant. Ik weet dat de grond waarin de bomen werden aangeplant te wensen over liet. Een derde *Ginkgo* die toen ook werd aangeplant ging dood. Tien jaar geleden is daar weer een nieuwe *Ginkgo* aangeplant. Die is nu alweer net zo groot als de 'Ginkgo' met de stamomtrek van 30 cm.
- In 1930, 1934 en 1952, kreeg op drie plaatsen in Leiden de Witte esdoorn (*Acer saccharinum*) een plaats. De stamomtrek van die bomen is nu ca 250, 260 en 270 cm.
- Een sleedoorn (*Prunus spinosa*) wordt veelal als struik aangeplant maar kan uitgroeien tot boom. Zo'n boom bereikt nooit een stamomtrek van 250 cm, zal dus nooit een bescherming krijgen.

Daarnaast is het uitermate moeilijk om de stamomtrek van meerstammige bomen te gebruiken. In de concept verordening staat daarvoor een voorstel. Opgemeten moet worden de dikste stam op 130 cm. Afzonderlijke stammen van meerstammige bomen bereiken veelal later een grote stamomtrek van 250 cm

dan enkelstammige bomen en bereiken dus het moment waarop ze moeten worden beschermd later!

Zo zijn er veel meer voorbeelden te noemen. Ik stel daarom voor niet meer met de stamomtrek van bomen te werken maar met hun leeftijd. Van veel gemeentelijke bomen is de datum van aanplant bekend. Vaak geldt dit ook voor bomen in particuliere tuinen. Daarom, zou van iedere boom, die vanaf heden ergens wordt neergezet, datum van aanplant moeten worden genoteerd. De meeste bomen in Leiden zijn na de Tweede Wereldoorlog aangeplant na een periode van aanzienlijke houtkap. Van de bomen in het Plantsoen overleefde slechts 7 % de oorlog. In gemeentelijke documenten zal genoteerd zijn wanneer buurten zijn veranderd en mogelijk ook notities over de aanplant zijn genoteerd. In de loop der jaren heb ik vaak met succes de leeftijd van bomen kunnen achterhalen. Indien de leeftijd niet is te achterhalen is het verstandig naar de waarde van de boom, gebaseerd op de omgeving en de Groene norm hierbij te betrekken.

Struiken (=heesters) kunnen hoog worden, ze kunnen zelfs uitgroeien tot bomen. De afzonderlijke stammen daarvan bereiken echter bijna nooit de gewenste stamomtrek. Ze hebben vaak een grote biodiversiteitswaarde. *Daarom zou er in de verordening een afzonderlijke bepaling moeten komen voor grote struiken.*

Opwarmend Leiden

In de stukken, o.a. boomverordening en andere stukken wordt geen aandacht geschonken aan de opwarming van het klimaat. Vooral in steden wordt het veel warmer dan op het platteland. Deskundigen, o.a. Prof. Koos Biesmeijer (onderdirecteur Naturalis) zeggen daarom dat we in steden daarom met de aanplant rekening moeten houden met die opwarming. Een aantal van onze inheemse boomsoorten kunnen mogelijk die opwarming zelfs niet overleven.

We moeten daarom bomen planten voor de toekomst, zowel inheemse als bomen die in een opwarmende omgeving kunnen leven. Daarbij wordt gedacht aan bomen die nu reeds in die warme omgeving (die lijkt op onze warme zomers) groeien zouden goed kunnen passen in een opwarmend Leiden. Ik noem als voorbeeld de elsbes, *Sorbus torminalis*. Is het niet verstandig nu al zo'n 'Toekomst bomenlijst' op te stellen en te gebruiken? Gebruik daarvoor de verspreidingskaarten van die 'Toekomst bomen.

Het ligt voor de hand dat binnenkort ook bomen 'uit zichzelf' naar Nederland komen. Dat niet inheems materiaal hier 'op eigen voeten' binnenkomt bleek in 2020 met de ontdekking van de een *reuzenorchtis* (*Himantoglossum robertianum*). De binnenkomst van die zuidelijke soort duidt ook op de

opwarming van het klimaat (zie Esmée Winkel, 2020, Hyacinthorchis, Een nieuwe orchidee aan de Noordzee, KNNV uitgeverij). Dit is wel niet en boom maar wel een voorbeeld van een plant die op eigen kracht binnenkomt.

In de nota ‘Groene norm’ staat te lezen dat inheemse soorten minder last hebben van ziektes en plagen dan exoten, Daarbij zijn kanttekeningen te plaatsen. De gewone es (*Fraxinus excelsior*) heeft last van de essentakziekte (veroorzaakt door een schimmel (*Hymenoscyphus fraxineus*)). Bacterievuur, ook wel perenvuur (*Erwinia amylovora*) genoemd tast al vele jaren bomen aan uit de rozenfamilie (Rosaceae), Iepen hebben last van de iepziekte.

Jarenlang had de behoorlijk ingeburgerde witbloeiende kastanje (*Aesculus hippocastanum*), ingevoerd door Clusius, nauwelijks last van plagen, de laatste jaren wel. Sinds ca 1985 wordt die boom aangetast door de dit Azië binnengekomen kastanjemineermot (*Cameraria ohridella*). Met name de binnengekomen Kastanjabloedingsziekte (veroorzaakt door de bacterie *Pseudomonas syringae*) veroorzaakt een ernstige plaag. De opwarming van het klimaat gaat hierbij een rol spelen? Ongetwijfeld dit al wel bij de binnenkomst van de Eikenprocessierups (*Thaumetopoea processionea*).

M. Schilthuis (2018) gaat in Darwin in de stad uitvoerig in op de aantasting van ingevoerde boomsoorten, soorten kunnen evolueren. Moeten we die aanpassing onderschatten?

Aanplant

In opwarmend Leiden is de aanplant van grotere bomen veel moeilijker dan kleinere. Jonge exemplaren wortelen gemakkelijker dan oudere! Daar staat tegenover dat vandalen jongere bomen veel gemakkelijker kapot kunnen maken. Dat gebeurt helaas in Leiden te vaak! Een belangrijke rol bij het wortelen speelt hierbij de behoefte aan water in een hete zomer. Niet altijd is dat voldoende beschikbaar en gaat die in de toekomst een grotere rol spelen. Daarnaast is het heel belangrijk dat de bodem waarin de boom wordt geplant goed wordt onderzocht. Vaak is ‘op de soort’ aangepaste bodemverbetering heel nuttig. *Moet hierover niet iets worden opgenomen in de verordening?*

Dat bodemverbetering niet altijd goed is gebeurd bleek tijdens de renovatie van het Roomburgerpark tussen 1996 en 2004. Een ander voorbeeld is de aanplant van de kroningsboom in 2013. De aangeplante boom is inmiddels na grondverbetering vervangen door een nieuwe.

Ik ben helemaal geen voorstander van de invoer van inheemse planten en zaden. Inderdaad kunnen die – in een nieuwe omgeving – redelijk gemakkelijk tot

plagen leiden. Ingevoerde olijfbomen (*Olea europaea*) zijn vaak voorzien van organismen die in het land van herkomst plagen veroorzaken. Die organismen besmetten kunnen hier waarschijnlijk ook andere soorten besmetten met die plagen, mogelijk hebben ze dat al gedaan. Planten kunnen zelfs met de aarde die zij meekrijgen plagen meenemen.

Niet alle bomen mogen in Leiden worden aangeplant, noch door de gemeente, noch door particulieren. Er bestaat een Europese **lijst van verboden bomen en andere planten**, soorten die niet mogen worden aangeplant omdat ze plagen veroorzaken. Een voorbeeld is de hemelboom (*Ailanthus altissima*). Deze boom is nog steeds te koop. Dat geldt ook voor de Japanse duizendknoop – die de gemeente volop bestrijdt - wel geen boom maar... *Een verwijzing naar die Europese lijst hoort in de boomverordening hoort dit te worden opgenomen!*

Het verplanten van oudere bomen is vaak heel lastig en heel kostbaar. Van de geplande terugkeer van de haagbeuken die op de Garenmarkt stonden is niets terecht gekomen. Van deskundigen weet ik dat zo'n verhuizing slecht in ca 30% lukt. Bezint daarom voor dat ge begint! Een factor die daarbij speelt is waarschijnlijk de omvang van de boom. De andere is de bodem. De organismen die in de grond rond de wortels leven en mede een goede bodem voor zo'n boom verzorgen ontbreken zijn mogelijk niet meeverhuisd. *In de boomverordening zou moeten worden opgenomen dat bij het verhuizen van bomen aarde uit de grond moet worden meegenomen.*

Hoe gaat men om met de erfafscheiding van de aanplant in tuinen van particulieren? Ik lees hierover niets. Het is een belangrijk punt, kijk maar naar de Rijdende Rechter! *In de boomverordening moet hierover iets worden opgenomen.* Daarbij moet rekening worden gehouden met de mogelijkheid dat burens zo'n aanplant kunnen zien. Een muur of schutting zou dit kunnen belemmeren

Tegengaan monocultuur. Bomen werden vaak groepsgewijs in rijen of vlakken aangeplant. Wordt er een boom door een plaag aangetast dan kunnen de anderen volgen. Gaat men in de toekomst daadwerkelijk in rijen of groepen bestaande uit diverse soorten planten. En als er een boom uit een situatie van een rij of groep bomen die tot dezelfde soort een boom moet worden vervangen wordt die dan door een soort genoot vervangen of bestaat dan er ook de kans dat een andere soort wordt aangeplant? *Moet hierover ook niet iets worden vastgelegd?*

De LMR adviseert ruime boomspiegels bij nieuwe bomen aan te leggen. Inderdaad is dat goed voor bomen. Het laatste jaar worden de stoeplantjes volop gepromoot vanuit de Leidse Hortus Botanicus. Voor de biodiversiteit is het heel goed als die vaak inheemse plantjes in de boomspiegels niet worden

gewied. Bovendien zorgen die plantjes er mogelijk voor dat de bodem niet uitdroogt.

Als plannen worden gemaakt voor de aanplant van de boomsoort moeten niet alleen de bovengrondse eigenschappen van de soort hierbij worden betrokken maar ook de ondergrondse. De wijze waarop wortels in de grond zich ontwikkelen kan grote problemen opleveren. Ik noem als voorbeeld de aanplant van de (mooie!!) Kaukasische vleugelnoot (*Pterocarya fraxinifolia*) en de Chinese watercipres (*Metasequoia glyptostroboides*). *Daarom hoort in de boomverordening hiervoor een bepaling te worden opgenomen.*

Snoeien.

In de regels staat er iets over het snoeien van bomen en groene structuren. Bomen langs rijwegen horen te worden opgekroond tot 5 meter hoogte. *Ik mis hierover een tekst in de verordening.* Helaas zie ik dat vaak bomen veel hoger worden opgekroond. Groene structuren mogen jaarlijks niet meer dan 30% worden vervangen, ook laag gesnoeid. Wat wordt met die 30% bedoeld? Dat alle struiken korter worden gemaakt? Of dat 30% tot op de grond worden teruggesnoeid. En geldt dat voor alle groene structuren?

Ik noem een voorbeeld van een slechte groene structuur snoei. Dat betreft de houtwal langs de Kanaalweg en het park- en sportgedeelte. Tot ongeveer 2000 was er een mooie dichte wal. Als men er langsfietsde was niets van het park- en sportgedeelte te zien. Kort na 2000 werd het voor het hockeygedeelte nodig geacht jaarlijks 25% van de wal te snoeien. Dat werd heel grof uitgevoerd. Zelfs jonge bomen werden korter of verdwenen. Dat snoeien was noodzakelijk omdat men op het hockeyveld last had van gevallen bladeren. Vanaf ca 2005 werd hetzelfde beleid voor het tennisgedeelte nodig geacht. En sinds ruim 10 jaar wordt ook de wal bij het park gedeelte veel dunner. Het verkeerslawaaï is nu in het park is nu veel beter te horen. In 2019 werden in de wal bij het hockeygedeelte zelfs bomen gekapt waarvoor een vergunning nodig was! De gemeente deed niets met mijn melding daarvan. Onlangs is helaas de wal tussen het tennisgedeelte en de Kanaalweg weer heel grof gesnoeid. *Goed snoeibeleid moet worden vastgelegd in de verordening!*

Noodkap

Hoe wordt er met noodkap omgegaan? *Moet daarvoor ook niet iets worden geformuleerd?* Dit om te voorkomen dat noodkap oneigenlijk wordt gebruikt.

Overleden bomen

Het is een voorstel van de LMR om als het kan het hout van overleden bomen duurzaam te benutten. Ga op dat beleid in! Op de begraafplaats Groenesteeg staan enkele overleden bomen nog overeind. De Hortus botanicus heeft een spechtenboom, dat is ook een overleden boom. In de tuin van het museum Volkenkunde staat een teruggesnoeide treurwilg (*Salix x sepulcralis*) als voedselboom voor vogels. Zij kunnen de insecten die volop in deze boom zitten opeten. Het zou heel mooi zijn als dit ook kan op andere plaatsen in Leiden. Of dat een gekapte boom kan blijven liggen. Hun betekenis voor de biodiversiteit blijft dan nog aanwezig. In het Plantsoen en aan de Boisotkade staan voorbeelden van bomen (*Ginkgo* en witte esdoorn) die gevaarlijk werden en grotendeels zijn blijven staan. Ze lopen weer uit. *Leg in de boomverordening vast dat op plaatsen waar dat kan zo'n deels gekapte of en overleden boom kan blijven staan of liggen.*

Bomenfonds, bomen voor bomen

Het Bomenfonds heeft als doel dat na de kap van bomen herplant plaatsvindt van bomen met een gelijke ecologische waarde. In de praktijk lukt dat slechts ten dele. Over de besteding van geld in dit fonds wordt al lange tijd geklaagd.

De storting in het Bomenfonds zou een prikkel moeten zijn voor de vergunninghouder om bomen te planten, maar dit wordt in de praktijk lang niet altijd volledig uitgevoerd en gehandhaafd binnen de gestelde termijn. De omgeving waar de noodbrug aan de Van Vollenhovekade heeft gelegen wacht nog steeds op de verplichte herplant van bomen.

Waarom wordt - als er een kapvergunning wordt afgegeven en geld in dit fonds moet worden gestort - niet dadelijk een plan geformuleerd voor het besteden van dit geld? Mij lijkt het nuttig dat er een commissie komt van boomdeskundigen die zich gaan bezighouden met de bestemming van dit geld voor de aanplant van nieuwe bomen in Leiden!

De grote hoeveelheid geld die nu reeds in dit bomenfonds zit zou moeten worden benut om versteende delen van Leiden, zoals bij de Slangentoren, te vergroenen met bomen.

Tot slot:

Ik heb lang niet alle belangrijke onderwerpen aangekaart. Daarvoor is – zoals ik reeds schreef – meer tijd nodig, dus een uitstel van de behandeling van de boomverordening.

Leiden moet duurzamer worden. We kunnen niet wachten met het nemen van maatregelen in die richting. Planten van meer bomen is absoluut noodzakelijk. Dit onderwerp komt overal in Nederland aan de orde.

Leiden is een Versteende stad in een groene omgeving! Het moet een Groene stad worden, laten we daarop aansturen! Een goede Bomenverordening en goed Groenbeleid is daarvoor een voorwaarde!!

Met vriendelijke groet,

Rinny E Kooi